VARGA P. ILDIKÓ*

BÁN ALADÁR FINN LEVELEZÉSÉRŐL. ADALÉKOK A MAGYAR–FINN KULTURÁLIS KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ

Kulcsszavak: *Bán Aladár, magyar–finn kulturális kapcsolatok, finnugor kultúrkongresszusok, kapcsolattörténet*

Mottó: *„Kulturális kapcsolataink képe kétségtől világosabbá és teljesebbé válna, ha az eddignél nagyobb számban jutnának nyilvánosságra azok az értékes adatok, amelyeket a finn–magyar levelezések anyaga rejt magában.”¹*

A kapcsolattörténeti kutatásokban a levelezések forrásként használhatóak. A levelek – magyar és finn viszonylatban a földrajzi távolság miatt talán még hangsúlyosabban – egyszerre lehetnek a kulturális és a tudományos élet színterei, valamint a levél írója kapcsolathálójának feltérképezéséhez elengedhetetlen dokumentumok.

Egy évtizeddel ezelőtt kezdtem el Vikár Béla leveleivel foglalkozni, és a kötetben publikált több mint félezer levél nagyon sok területen szolgáltat új információkkal, ami a magyar–finn kulturális kapcsolatokat illeti.² A kötet nyitó tanulmányában ugyanakkor külön foglalkoztam azokkal a címzettekkel, akikkel minden bizonnyal kapcsolatban állt Vikár, azonban a nekik küldött levelek eltűntek vagy valahol lappanganak. Az egyik ilyen címzett Bán Aladár. Ezt azért is tudjuk elég nagy biztonsággal kijelenteni, mert amikor Bán Aladár magyar–finn kapcsolatokban játszott szerepét vizsgáljuk, elkerülhetetlenül felmerül Vikár Béla neve. Amellett, hogy kortársak voltak, hasonló területen fejtették ki tevékenységüket. Bán mégis jóval kisebb súllyal szerepel a magyar–finn kapcsolattörténettel foglalkozó munkákban, és jóval kevesebb tudományos munka tárgyalja szerepét a kapcsolatok alakulásában. E különbségre a magyarázatot

* VARGA P. Ildikó (1977), irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár. E-mail: ildikovus@yahoo.com.

1 Tervonen Viljo: *Kulturális kapcsolataink építői a XIX. században = Barátok, rokonok. Tanulmányok finn–magyar kapcsolatok történetéből*. Szerk. HEIKKILÄ Päivi–KARIG Sára. Európa, Bp., 1984. 90.

2 Lásd: *„Finnország egyik leglelkesebb diplomatája itt több mint 50 éven keresztül”. Vikár Béla levelei*. Szerk. VARGA P. Ildikó. EME, Kvár, 2017.

– a következőkben emellett fogok érvelni – a kettejük által felvállalt szerep természetében érdemes keresni. Feltételezésem szerint Bán Aladár neve inkább a hivatalos, intézményesült kapcsolatokban bukkan fel. Több alkalommal is a magyar kormányt képviselte finnországi útjain, ebből kifolyólag pedig személye kevésbé volt releváns, és az általa végzett háttérmunka sem kapott nagy(obb) nyilvánosságot.

A következőkben mindenekelőtt azt vizsgálom, hogy az eddig megjelent szakirodalom hogyan viszonyul Bán Aladárhoz és azokhoz a területekhez, amelyeket az ő neve fémjelez, ezt követően pedig Bán levelezését mutatom be. Célom az, hogy az elfeledés, elhallgatás, felismerés kulcsszavak mentén új összefüggéseket tárjak fel a magyar–finn kulturális kapcsolatok vonatkozásában.

KICSODA BÁN ALADÁR?

Az irodalomtörténet Bán Aladárt leginkább az észti eposz, a *Kalevipoeg* fordítójaként tartja számon. Emellett fordított még irodalmat és néprajzi szakkönyveket is finnből. Az első magyar nyelvű finn és észti irodalomtörténet is az ő nevéhez fűződik. A *Magyar életrajzi és Magyar néprajzi lexikon* szócikkjei³ is ezeket emelik ki Bán munkásságából. Fordítói tevékenysége mellett megemlíti a Turán folyóirat szerkesztésében

3 Magyar életrajzi lexikon: Bán Aladár (Várpalota, 1871. nov. 3. – Bp. 1960. szept. 26.) költő, műfordító, irodalomtörténész, folklorista. Cisztercita szerzetesnek készült, majd kilépett a rendből és Bp.-en elvégezte az egy.-et, s bölcsészeti doktorátust szerzett. 1897–1900 között temesvári, 1901-től 1934-ig, nyugdíjazásáig bp.-i gimn. tanár, c. gimn. ig. Szerk. a Turán c. folyóiratot. Széles körű tevékenységet fejtett ki a finnugor népek kulturális és tudományos kapcsolatainak kiszélesítése érdekében. Finn és észti írók és költők műveiből nagyszámú műfordítást készített, számos finnugor vonatkozású cikke, tanulmánya és fordítása jelent meg (*Kanteletar. A finn népköltészet gyöngyei*. Bp., 1902; *Finn költőkből*, Bp., 1912; *Kalevipoeg*, Bp., 1929; új kiadás, Bp., 1960). – F. m. *Egyedül* (versek, Bp., 1898); *Ábitat szárnyain* (versek, Bp., 1900); *Képek a finn nép életéből* (Bp., 1905); *A sámánizmus fogalma és jelenségei* (Ethnográfia, 1908); *Felhők és sugarak* (versek, Bp., 1911); *A Toldi-monda alaprétege* (Ethnográfia, 1917); *A finn nemzeti irodalom története* (Bp., 1926). – Irod. Korompay Bertalan: *B. A.* (Ethnográfia, 1961.)

Magyar néprajzi lexikon: Folklorista költő, műfordító, irodalomtörténész. A finnugor népek kulturális és tudományos kapcsolatai terén fejtette ki tevékenységét. Néprajzi munkássága három csomópont köré csoportosul: a samanizmus jelenségeit Jankó János halála óta – önálló tudományszakként vizsgálta. Nemcsak a samanizmus fogalmát és jelenségeit vizsgálta igen korszerűen, hanem a finnugorság pogány hitvilágának képét is kiegészítette az-
zal, hogy Krohn befejezetlen művét lefordította. Munkásságának másik csomópontját az uráli énekköltészet, harmadik csoportját az észti népi eposz, a Kalevipoeg fordítása alkotja. Finn és észti tanulmányútjai során tárgyi anyagot is gyűjtött a Néprajzi Múz. számára. Sebestyén Gyulával szervezte a Folklore Fellows néphagyománygyűjtő mozgalmat. – F. m. *Krohn, Gyula. A finnugor népek pogány istentisztelete* (fordítás és kiegészítés, Bp., 1908);

betöltött szerepét, és utalásszerűen megjelenik, hogy a finnugor népek kulturális és tudományos kapcsolatainak kiszélesítése érdekében is munkálkodott. Konkrétumokat arról, hogy ez pontosan miben állt, e két szócikkben nem találunk.

Véleményem szerint érdemes egy pillantást vetni – bármennyire is furcsának tűnjen ez egy tudományos munkában – a Wikipédia szócikkére: „Előbb tagja, majd titkára és főtítkára volt a Néprajzi Társaságnak. 1920-ban intenzíven bekapcsolódott a Turáni Társaság tevékenységébe. A társaság alelnöke és Finn-Észt Intézetének vezetője volt. 1921–1936 közötti időszakban szerkesztette a Turán című folyóiratot. Kezdeményezője, szervezője és társelnöke volt az ún. finnugor kultúrkongresszusoknak. Tevékenységének eredményeként öt ilyen kongresszus került lebonyolításra. Életének jelentős napjait jelentik a rokon finn és észt néphez tett utazásai. 1903-tól kezdve 12 alkalommal járt a finneknél és az észteknél. Életében 1951-ben szomorú esemény következett be, rákerült a Budapestről kitelepítendőek listájára, nyugdíját megvonták, kitelepítették. Később Győrbe költözött. Ekkor már életének kilencedik évtizedében járt”.⁴

Ebben a szócikkben három olyan adat is fellelhető, mely a két lexikonból hiányzik, és amely témánk szempontjából rendkívüli fontossággal bír: a Turáni Társaság alelnöke és a Finn-Észt Intézet vezetője, a finnugor kultúrkongresszusok egyik kezdeményezője és szervezője volt, valamint tizenkét alkalommal járt északon. Összehasonlításképpen megjegyzendő, hogy Vikár Béla összesen három alkalommal járt Finnországban. Adódik a kérdés, hogy ezek az adatok miért nem szerepelnek a lexikonok szócikkeiben? A Wikipédiából idézett rész utolsó mondata részben megválaszolja e kérdést: az ok politikai. De ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk, vizsgáljuk meg, hogyan viszonyultak a kapcsolattörténések az 1990-es évekig a 20. század első felének magyar–finn kapcsolataihoz és Bán Aladár szerepéhez.

A MAGYAR–FINN KULTURÁLIS KAPCSOLATOKRÓL ÉS BÁN ALADÁR SZEREPÉRŐL

Ahhoz, hogy Bán szerepét a lehető legobjektívebben szemlélhessük, elengedhetetlen a kapcsolatok alakulásának áttekintése. A kapcsolatokat általában három csoportba szokták sorolni:

1. Nem hivatalos, személyes barátságokon vagy szakmai érdeklődésen alapuló
2. félhivatalos, különböző kulturális, népi/nyelvi/rokonsági eszmét felkaroló társaságok közötti és

Kalevipoeg (Bp. 1960). – *Irod.* Korompay Bertalan: B. A. (Ethn., 1961); B. A. emlékezete (Várpalota, 1974).

4 https://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%A1n_Alad%C3%A1r Letöltve: 2019. október 8.

3. hivatalos, intézményesült, államközi egyezményekkel szentesített kapcsolatok.

Az első és a harmadik időben kezdeti és végpontot jelölnek, valamint egyfajta fejlődési folyamatot is leírnak. Az egyéni kapcsolattartásoknak tulajdoníthatóan fokozatos átalakulás ment végbe, mely az 1937-es, Magyarország és Finnország közötti kulturális egyezményben csúcsonódott ki. Ugyanakkor e három között sok az átfedés és a párhuzamosság is: a különféle társaságok közötti félhivatalos kapcsolatok mellett ugyanúgy működött a magánszemélyek közti kapcsolattartás, sőt, többnyire a személyes kapcsolatok révén vált szorosabbá az együttműködés a társaságok között. Ami az 1937-es államközi egyezményt illeti, hivatalos kapcsolatokkal már korábban is találkozunk a diplomácia terén: miniszteri látogatások, követségek létesítése mellett az ösztöndíjprogramok, a lektorátusok vagy a két ország kultúráját kölcsönösen bemutatni hivatott kiállítások szervezése esetében.

A személyes kapcsolatok már a XIX. században Reguly Antal finnországi útjával elkezdődtek, majd főként a finnugor nyelvészettel foglalkozók kapcsolattartásával folytatódtak. Domokos Péter a kulturális kapcsolatok kezdetét a H. G. Porthan és Verseggy Ferenc közötti 1794-es levélváltástól számítja.⁵ Az 1800-as évek második felének meghatározó finn és magyar nyelvészei, kutatói, majd fordítói állandó levelezésben álltak egymással. Az 1880-as évektől ugyanakkor ösztöndíjként, nyelvtanulás céljából, többen is megfordultak a magyarok közül Helsinkiben, a finnek közül pedig Budapesten. Hogy pár nevet is említsek: Szinnyi József, a kolozsvári Ferenc József TE magyar nyelvészeti professzora, majd a budapesti egyetem urál-altaji összehasonlító nyelvészeti tanszékének rendes tanára, az első finn–magyar szótár szerzője; Vikár Béla, a Kalevala és a finn irodalom fordítója, szerkesztő, kultúraszervező, etnográfus; finn részről pedig Emil Nestor Setälä emelem ki, aki a budapesti ösztöndíjas tartózkodása után nem sokkal a Helsinki Egyetemen a finn nyelv és irodalom professzora, emellett szenátor, oktatásüggyel és külüggyel foglalkozó miniszteri rangú vezető a cári Oroszországhoz tartozó Finn Nagyhercegség szenátusában, a függetlenség kivívása után miniszter, 1927–1930 között Finnország magyar követe.

A XIX. század egyéni kapcsolattartásai után valamiféle intézményesülésről már az 1910-es évtől kezdődően beszélhetünk, amikor megalakul az első jelentősebb rokon népi társaság Turáni Társaság néven. A Társaság folyóirata a Turán címet viselte. Bán Aladár 1921 és 1925 között mint a szerkesztők egyike, 1925 és 1936 között pedig mint felelős szerkesztő vett részt a folyóirat munkálataiban. A Turáni Társaság (szak)osztályai közül érdemes kiemelni az 1923-ban alakult Finn–Észt Intézetet, melyet Bán Aladár vezetett. 1921-ben kerül sor Helsinkiben egy finn–észt–magyar tanügyi értekezletre, melyet az első finnugor kultúrkongresszusként tartanak számon, és ame-

5 Vö. DOMOKOS Péter: *A finn irodalom Magyarországon = Barátok, rokonok. Tanulmányok a finn–magyar kulturális kapcsolatok történetéből*. Szerk. HEIKKILÄ Päivi–KARIG Sára. Európa, Bp., 1984. 143.

lyet négy másik követett. Magyarországot ezen többek között Bán Aladár képviselte, és mint az első kongresszus résztvevője a kongresszusok szervezésére létrehozott állandó bizottságnak is tagja lett.⁶ A kulturális és tudományos alapokon nyugvó turániságesszme a 30-as évekre egyre inkább a politikai jobboldal, majd a második világháború utolsó éveiben a szélsőjobb eszméiben talál visszhangra. Ennek egyik következménye, hogy már nem a nyelv vagy a kultúra rokon vonásai kerülnek előtérbe a turáni népek kapcsán, hanem a fajiság, a vérrokonsági kapcsolat, a másik pedig, hogy a társaságok és lapjaik politikailag teljesen ellehetetlenülnek. Ekkor azonban a mérsékeltnek is mondható Bán Aladár vagy Vikár Béla már nincs jelen sem a társaság életében, sem pedig a lap szerkesztési munkájából nem veszi ki a részét.

A Helsinki Egyetemen létesítendő magyar lektorátust 1925-ben hagyta jóvá a korabeli finn kormány. Erre első körben Bán Aladárt hívták meg. Visszautasító válasza után pedig Weöres Gyula foglalta el a lektori állást.⁷ Ugyancsak Bán nevéhez köthető az a Magyarországról szóló, 1926-ban Helsinkiben megjelent finn nyelvű mű, melynek címe *Unkari eheänä ja tynkänä* (Az ép és csonka Magyarország), amelynek célja az volt, hogy bemutassa az első világháború után új helyzetbe került Magyarországot.

A kapcsolatok félhivatalos és egyre hivatalosabbá váló jellegét erősítette a Klebelsberg Kunó kultuszminiszteri tevékenysége alatt, 1929-ben létrehozott ösztöndíjrendszer is, valamint az a tény, hogy a magyarországi iskolákban bevezették a rokon népek napjának megünneplését. Klebelsberg 1930-ban az északi államokat érintő körútján járt Finnországban és Észtországban is. Hazatérése után megalakította a Finnugor Kutatás Magyar Nemzeti Bizottságát, és ezzel az országos kultúrpolitika szintjére emelte a finnugor rokonság támogatását.⁸

1937-ben alakult meg a Magyar–Finn Társaság, melynek fő célkitűzése a finn kultúra magyarországi megismertetése volt. Ugyanebben az évben, október 22-én került sor a magyar–finn kapcsolatok intézményesülésére, ekkor írták alá ugyanis a két állam képviselői az első magyar–finn államközi kulturális egyezményt, mely a kapcsolatok elmélyítését és intézményessé tételét fogalmazta meg célként. Az egyezmény 16 cikkelyéből 4 a rokonsági eszmén és nyelvrokonságon alapuló együttműködéssel foglalkozott.

6 Vö. EGEY Emese: *A két világháború közötti magyar–finn–észt kapcsolatok*. Specimina Fennica, Savariae/Szombathely, 2010. 55.

7 Uo. 46.

8 A bizottság vezetői Gombocz Zoltán, majd Zsirai Miklós voltak, szellemi központja pedig az Eötvös Kollégium. Vö. EGEY: i. m. 48.

SZAKIRODALMI KITEKINTÉS

A kapcsolattörténet összefoglaló műve az 1984-ben magyarul és finnül *Barátok, rokonok/Ystävät, sukulaiset* címmel megjelent munka Päivi Heikkilä és Karig Sára szerkesztésében. A magyar nyelvű előszót Nagy János, a Külügyminisztérium államtitkára, a Finn–Magyar Vegyesbizottság Magyar Albizottságának elnöke írta. A könyv megjelentetésének céljáról a következőképpen nyilatkozott: „hogy mindkét ország közvéleményében tovább erősödjék a két nép közös múltjának elevenen élő tudata, és hogy az eredmények összegzésével tovább ösztönözze országaink és népeink hagyományos kapcsolatainak fejlődését”.⁹

A kitűzött célokkal összhangban a kötet három nagy fejezetben vette sorra a két ország közötti tudományos, művészeti együttműködést, valamint a társadalmi kapcsolatokat. Bár hiánypótló kiadványnak szánták a szerkesztők és a szerzők, mégsem sikerült teljes mértékben pótolni a *hiányt*. A finn–magyar kapcsolatokkal foglalkozók egyetértenek abban, hogy a két világháború között a kapcsolatok virágkorukat élték. A kötetből mégis szinte teljes egészében kimarad ez a korszak. Ennek oka nyilvánvalóan politikai, a kötetet – már megjelenését követően, de főleg a rendszerváltás után – ezért komoly bírálatok érték. Szíj Enikő kritikájában nagyon pontosan fogalmaz: „A könyv azt volt hivatott bizonyítani, hogy két eltérő társadalmi berendezkedésű ország kapcsolatai is tudnak jók lenni, ezért ezt a haladó és építő jelleget jobban ki-domborítandó kimaradt belőle a két világháború közötti évtizedek története. (...) Erről az időszakról csak néhol, ott, ahol az egyes szereplők életrajzába mégsem illett ollóval két évtizednyi lyukat vágni, egy s más szőrmentében megemlített, de az egészhez mérten – az egészen érte mind kapcsolataink több évszázados történetét, mind a két világháború közötti időszak virágkor jellegét – jogos az észrevétel, hogy ezek az évtizedek nincsenek benne a könyvben, mintha nem is lettek volna...”.¹⁰

A Szíj által említett *egyes szereplők* egyike éppen Bán Aladár. Az alapinformációkon kívül, melyeket a már említett lexikonok szócikkeiben is fellelhetünk, újakkal alig szolgál a kötet rá nézve. Mivel éppen a két világháború közötti kapcsolatok időszakáról tudunk meg a legkevesebbet, hiányzik a kontextus is, amelyben el tudnánk helyezni Bán munkásságát. Kultúraszervezőként, a finnugor kapcsolatok előmozdítójaként legfőbb tevékenysége a szerkesztői munka és a fordítás mellett tagadhatatlanul a finnugor kultúrkongresszusok kezdeményezése és szervezése volt.

9 Nagy János: *Előszó = Barátok, rokonok*. Szerk. HEIKKILÄ Päivi–KARIG Sára. Európa, Bp., 1984. 17.

10 Szíj Enikő: *A finnugor kapcsolatok történetének visszaszerzendő évtizedei = A Turán című folyóirat finnugor mutatója*. Összeáll. és szerk.: Szíj Enikő–EGEY Emese, Tinta, Bp., 2002. 133.

A kultúrkongresszusok második világháború utáni recepciója

A finnugor kultúrkongresszusok a két világháború között a három ország között fellendülő kulturális és állami szintű kapcsolatok egyik terméke. Egey Emese a kongresszusokról mint „a legnagyobb szabásúbb és leglátványosabb finnugor eseményekről” ír.¹¹ A résztvevők szervezett utakon keresztül érkeztek a rendező országba és városba, ahol a szükséges szállás és ellátás mellett kulturális programok, szervezett városnézések, vidéki kirándulások vártak rájuk. A kulturális programok között irodalmi estek, színházlátogatások is szerepeltek. Összesen öt kongresszusra került sor 15 év alatt: 1921 – Helsinki, 1924 – Tallinn, 1928 – Budapest, 1931 – Helsinki és 1936-ban ismét Tallinnban.

A finnugor kultúrkongresszusok anyagát a *Fenno-Ugrica* című többnyelvű kiadványban publikálták. Ez a kongresszuson elhangzott előadások mellett a köszöntőbeszédnek rövid kivonatát, összefoglalását is tartalmazta. Különösen ez utóbbiak nyelvhasználatára az elragadtatottság, a csodálat és a metaforikusság jellemző, valamint ezekben is megjelenik a magyarokkal való sorsközösségérzet az első világháborút lezáró békekötések során elvesztett területek okán.

A már említett, 1984-ben megjelent kötet a két világháború között szervezett kongresszusokat éppen csak megemlíti, így Bán Aladárnak sem szentel különösebb teret ezek tárgyalásakor. Ezzel szemben a második világháborút követően, 1960-tól ötévente megrendezésre kerülő Finnugor Nemzetközi Kongresszusról annál több szó esik. A kötet nagy hangsúlyt fektet arra, hogy kiemelje: ez utóbbi nem tekinthető az előbbi szerves folytatásának.

Egy évtizeddel korábban, a Bán Aladár születésének centenáriumán szervezett ünnepi ülésszakon elhangzott előadások írott változatait tartalmazó könyv még valamiféle folytonosságról ír, ami a második világháború előtti és utáni kongresszusokat illeti: „1975-ben ismét Magyarországon lesz a Nemzetközi Finnugor Kongresszus. *E szép hagyományt megért konferencia-sorozat egyik kezdeményezője, magyar atyja volt Bán Aladár*, és amikor 1960-ban a második világháború után először gyűlhetnek össze ismét a világ finnugristái, a Budapesten tartott ülésen díszhely várta az agg Bán Aladárt”,¹² vagy „1960-ban rendezték meg Budapesten az első tudományos Finnugor Kongresszust, tavaly volt az emlékeztető, ragyogóan megszervezett harmadik, a tallini, s ugyanilyen sikeres volt a Helsinkiben rendezett második, s mi már nagyban készülünk az 1975-ös újabb budapestire. *Íme, a Bán Aladár szervezte találkozók nyomán így született meg ez az újabb, véleményünk szerint hatékonyabb s közös tudományágaink számára is hasznosabb új forma*”.¹³ Ugyanebben az évben Könczöl Imre – aki

11 EGEY: i. m. 54.

12 VOIGT Vilmos: *Előszó* = Bán Aladár emlékezete. Várpalota, 1974. 7. (kiem. tőlem, V. P. I.)

13 ORTUTAY Gyula: *Bán Aladár emlékezete* = Bán Aladár emlékezete. Várpalota, 1974. 16. (kiem. tőlem, V. P. I.)

előadással ugyancsak részt vett az ünnepi ülészakon – egy újabb emlékező írást szentel Bán Aladárnak, amelyben külön kitér a kongresszusok kérdésére: „ezek a kongresszusok – amint a nevük is mutatja – kulturális célt szolgáltak, arra törekedtek az életrehívók, hogy egymás szellemi értékeinek a megismertetésével szolgálják a finnugor nyelvek összetartozásának, rokonságának a tudatosítását. [...] *Nem tekinthető tehát ezek szerves folytatásainak az 1960-ban Budapesten megtartott Nemzetközi Finnugor Kongresszus, amely tudományos kongresszus volt, felfogásában és jellegében alapvetően más, mint a régi kultúrkongresszusok*”.¹⁴ Ebből levonható a következtetés, hogy ideológiailag egyáltalán nem felelt meg az elvárásoknak az ünnepi kötetnek a folytonosságot felvállaló hozzáállása.

Könczöl állításával nehéz lenne vitatkozni abban a tekintetben, hogy a kultúr-kongresszusokat más célok mentén szervezték. Azonban a folytonosság megkérdőjelezése egyértelműen politikai alapú. Ugyanaz működteti, mint az 1984-es, kapcsolat-történettel foglalkozó kötet elhallgatáspolitikáját.

BÁN ALADÁR FINN KAPCSOLATAI

Bán neve főként az észt eposz, a *Kalevipoeg* magyar fordítása révén lehet ismerős. Ebből kifolyólag nevét inkább az észtekhez kötik, finn kapcsolatairól kevesebb szó esik. Már a magyar–finn kapcsolattörténet rövid áttekintése is felmutatott valamit Bán gazdag, a finn kultúrát Magyarországon, a magyart Finnországban népszerűsítő tevékenységéből. Lássuk a továbbiakban, hogyan kamatoztatta finn kapcsolatait Bán.

A folklorista

Bán Aladár részt vett az 1889-ben alapított Magyar Néprajzi Társaság tevékenységében. Folklór iránti érdeklődése összefüggésben állt fordítói és kultúraszervezői tevékenységével. 1902-ben jelent meg a *Kanteletár. A finn népköltészet gyöngyszemei* című kötet, amelyben válogatást közölt a többkötetes finn *Kanteletár*ból. Emellett pedig néprajzi, folklórral foglalkozó szakirodalmat fordított. Így került személyes kapcsolatba az egyik legismertebb finn folkloristával, a finn földrajzi-történeti iskola alapítójaként számon tartott Kaarle Krohnnal. Krohn édesapja, Julius Krohn egyike az első finn folklórkutatóknak. Egyetemi előadásait fia, Kaarle gyűjtötte össze, szerkesztette és publikálta 1894-ben. Magyarul 1908-ban jelent meg a mű Bán fordításában, *A finnugor népek pogány istentisztelete* címmel. A magyar változat érdeme és érdekessége, hogy a fordított szövegen kívül mintegy százoldalnyi kiegészítést is tartalmaz,

14 KÖNCZÖL Imre: *Bán Aladár*. Életünk 1971/6. 526. (kiem. tőlem, V. P. I.)

melyben Bán a korabeli legfrissebb tudományos adatokat gyűjtötte össze.¹⁵ A Kaarle Krohnnal való ismeretség minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy 1911-ben, amikor Magyarországon is megalakult a nemzetközi Folklore Fellows (a továbbiakban FF) folkloristaszövetség magyar osztálya, Sebestyén Gyula elnök mellé Bán Aladárt választották meg titkárnak.¹⁶ E nemzetközi szövetséget Kaarle Krohn alapította Helsinkiben 1907-ben dán folkloristákkal közösen. A szövetség kiadványa a ma is megjelenő *FF Communications* című sorozat. Bár az első világháború miatt a magyar osztály tevékenysége nem lett hosszú életű, az indulás annál intenzívebb volt: 1912-ben és 1913-ban a szövetség kiadványának két füzetében magyar tudósok publikáltak.

Irodalmár és szervező

Bán mellett, hogy a Magyarországról publikált finnül, kiemelt feladatának tartotta, hogy a magyar olvasókat a finn és észt irodalommal megismertesse. Tette ezt fordításokon keresztül, valamint az első finn irodalomtörténet magyarul ugyancsak Bán nevéhez fűződik. 1926-ban jelent meg *A finn nemzeti irodalom története* címmel. A század első felében megjelent lexikonok finn és észt irodalomról szóló szócikkeit ugyancsak ő írta.

Mint a Turán folyóirat főszerkesztője és felelős szerkesztője szerzőként is részt vállalt a lap életében. Finn- és Észtországról, a magyar–finn és magyar–észt kapcsolatokról több írása is megjelent. A lapban hirdették azokat a finn nyelvtanfolyamokat is, melyeknek Bán Aladár volt a vezetője 1927–1936 között Budapesten.

A kultúrkongresszusok szervezési munkálataival az eddig publikált szakirodalom nem foglalkozik. Erre vonatkozóan tehát vajmi kevés támpontunk van. Új és teljesebb információval minden bizonnyal Bán levelezése fog szolgálni.

15 Vö. VOIGT Vilmos: *A finn népköltészet Magyarországon = Barátok, rokonok*. Szerk. HEIKKILÄ Päivi–KARIG Sára. Európa, Bp., 1984. 139.

16 Ennek tudatában elég meglepő a Voigt Vilmos által feltett kérdés: „Köztudott, hogy rövid ideig (1892–1895, 1896–1897) Vikár Béla volt a magyar Néprajzi Társaság főtárgya. (...) 1908-tól kezdve nagyjából ugyanebben a tudós körben megszerveződött a finnek által kezdeményezett Folklore Fellows nemzetközi folkloristaszövetség magyar tagozata. Amikor ez 1911-ben megalakult, elnöke Sebestyén Gyula, főtárgya Bán Aladár lett. *Miért nem a kiváló finn kapcsolatokkal rendelkező Vikár?*”. /VOIGT Vilmos: *Bevezetés = Vikár Béla-bibliográfia*. Szerk. TERBÓCS Attila. Bp., 1999. 7./ Bánra vonatkozóan egyértelműen az olvasható ki ebből, hogy Vikárral összehasonlítva nem rendelkezett olyan kiváló és erős finn kapcsolatokkal.

BÁN ALADÁR LEVELEZÉSE

A rendszerváltás után a kutatók újra foglalkozni kezdtek a XX. század első felének magyar–finn kulturális kapcsolataival. Ezek a munkák jellemzően a korszak résztvevőit dolgozzák fel: a társaságok tevékenységeit, a diplomáciai kapcsolatokat, a két országban megjelent szépirodalmi fordításokat veszik számba. Finnországban elindult a kapcsolattörténet szempontjából meghatározó személyek levelezéseinek kiadása Viljo Tervonen szerkesztésében. Jelen tanulmány szerzője pedig Vikár Béla leveleit dolgozta fel egy 2017-ben megjelent kötetben. Mindegyik munkában természetesen felbukkan Bán Aladár neve is. Bán levelezésével azonban mindeddig senki nem foglalkozott. Bár a centenáriumi emlékülésen történt arra utalás, hogy a Bán-levelek egy részét a következő évben kiadják, erre nem került sor. A váraplotai Városi Könyvtárban fellelhető Bán-hagyatékban 70 meglévő levélről tesz említést a könyvtár igazgatója és egyben a hagyaték feldolgozója, Könczöl Imre. A levelekről mint a hagyaték legértékesebb részeiről ír. A címzettek között a finn, valamint az észti irodalom és tudomány kiválóságai találhatók. Példaként említ is néhány nevet: Juhani Aho, Maila Talvio, Arvid Järventausta, Larin-Kyösti, E. N. Setälä, Otto Manninen, Eino Leino, Matti Pesonen – hogy csak a legnevesebb finnek közül emeljem ki a felsoroltak közül. A címzettlista arra is utal, hogy a Bán által írt és kapott levelek száma többszöröse lehetett a hagyatékban rendelkezésre álló levélmennyiségnek. Jelenleg ebből már csak négy darab levél található a váraplotai könyvtárban, melyeknek finn a feladója. Bán levelei különböző levéltárakban vannak, attól függően, hogy a címzett hagyatéka hol található. A címzettek felkutatása, a hagyaték hollétének megállapítása és a levelek összegyűjtése hosszú folyamat (lesz). De szükség van rá, akárcsak a lappangó levelek felkutatására, ha Bán finn kapcsolatait a maga teljességében szeretnénk leírni.

Bán Aladár levelei a Finn Irodalmi Társaság levéltárában¹⁷

A kutatást a helsinki székhelyű Finn Irodalmi Társaság levéltárában (a továbbiakban: SKS KIA) kezdtem el. A helsinki levéltárban található levelek címzettjei a XIX. század és a századforduló finn értelmiségének meghatározó alakjai: Antti Aarne, Kaarle Krohn, Otto Manninen, Larin-Kyösti, Eino Leino, Juhani Aho, Johannes Linnan-koski, Heikki Ojansuu és maga a Finn Irodalmi Társaság. Az eddig publikált magyar–finn levelezések tanulsága az, hogy minden kiterjedt finn kapcsolatokkal rendelkező magyar személynek volt legalább egy olyan levelezőpartnere, akivel az átlagnál hosszabb leveleket váltott, a levelek témája pedig egyszerre szakmai és személyes. Szinnyei József esetében Antti Jalava, Vikár Béla esetében E. N. Setälä és részben

17 A levelek felkutatását és összegyűjtését Helsinkiben az OPH/EDUFI ösztöndíja (2018) tette lehetővé.

Yrjö Wichmann ez a személy. Ebből kiindulva feltételeztem, hogy ha valóban meghatározó finn kapcsolathálóval rendelkezik Bán Aladár, akkor legalább egy személylyel más típusú, baráti a kapcsolata. A levéltárban található levelek alapján elmondható, hogy ez a személy Heikki Ojansuu. A következőkben a vele folytatott levelezést vizsgálom.

Heikki Ojansuu (1873–1923) finn nyelvész a turkui egyetemen a finn és rokon nyelveinek az első professzora. Ezt megelőzően a Helsinki Egyetemen dolgozott, többek között E. N. Setälä helyettesítette, amikor az politikai pályára lépett. Összesen huszonhárom levél szól Ojansuuhoz. Az első két levelet 1902-ből érdemes idézni, mert több tanulsággal is szolgál:

(1.) Kedves Henrik barátom!

Küldeményedet megkaptam és köszönöm szíves fáradozásodat. K[aarle] Krohn professzor úrnak írtam s ő is válaszolt és ajánlotta, hogy írjak W. Reiman lieflandi lelkész úrnak az észti irodalom kérdésében. Remélem, ő is felelni fog. A finn népköltészetéről szóló részt már megírtam, most írtam a műköltészetéről, azután az észti irodalomról. Azt a kis füzetet, melyet ittlétedkor kezdtem írni, befejeztem, most adom egy példányát póstára keresztkötés alatt. Az Aliinát valószínűleg lefordítom.

Mióta eltávoztál, egy kedves kollégánk meghalt: Balugyánszky Béla agyszélütésben, 46 éves volt, 4 árva maradt. Az asztaltársaság virágzik, Léway üdvözetét küldi. A gruzsok (sic!) is fennáll.

Mi újság Suomiban? Ha időd engedi, írj néha.

Nagy elfoglaltságom mellett is sokszor gondolok rád és Suomira, a hová vágyam vonz.

Még egyszer megköszönve szívességedet

Maradok szerető barátod

Dr. Bán Aladár

Bpest, 1902. okt. 27. (Bán Aladár → Heikki Ojansuu, SKS KIA 413:28:1)

(2.) Kedves jó Henrik!

Bocsásd meg, hogy oly sokáig nem írtam. Hurcolkodásunk miatt igen sok dolgunk volt.

Talán már megkaptad eljegyzési kártyámat.

Menyasszonyom: Weinmann Lujza született angollány és tanítónő a fővárosnál. Rendkívül kedves és jóleány; nagyon boldog vagyok,

hogy rátaláltam. Ha sikerül a tervem, a jövő nyáron vele együtt megyek Suomiba.

A finn és észt irodalom történetét már megírtam. Reinman V. úr nagyon jó és szíves ember, igen becses adatokat küldött.

Most jelent meg egy finn elbeszélés-kötetem: Az ezer tó országából címen, neked is küldök egy példányt.

A testületben semmi újság sincs; Lévnaynak a szeme fáj, most nem igen járhat kávéházba.

Karácsony után ismét fordítok finnből néhány elbeszélést.

Levelező-lapodat most kaptam, köszönöm a jó kívánságot. Én is boldog új évet kívánok. Áldja meg az Isten Suomit és népét, hogy a jövő esztendő több örömet hozzon reá, mint az elmúlt. Neked pedig kívánom, hogy a következő évben te is evezd be a házasság csöndes révébe! – számtalanszor üdvözlöl szerető, hű barátod: Bán Aladár

Budapest, IX. Erkel u. 20 I. 5.

1902. december 28. (Bán Aladár → Heikki Ojansuu, SKS KIA 413:28:2)

Az első levél felütése egyértelműen arra enged következtetni, hogy nem ez volt az első levél kettejük között, a levélváltás korábban elkezdődött, és folyamatos volt: a két hónapnyi kihagyást már hosszú időnek tartja Bán, pedig közben még az eljegyzési kártyáját is elküldte Ojansuunak. Ilyesfajta információkat és tanácsokat jellemezően barátok osztanak meg egymással vagy adnak egymásnak.

Az idézett két levél magyar nyelvű, de a huszonhárom levél között akad finn nyelvű is. A levelezés nyelve a partnerek nyelvi kompetenciájáról árulkodik. Még akkor is, ha Ojansuu leveleinek hollétéről nincs tudomásunk és nem tudjuk, hogy milyen nyelven íródtak, e két Bán-levél jelzi, hogy Ojansuu tudott vagy legalábbis értett magyarul. Ez pedig mindenképpen új információ, ugyanis Ojansuu Vikárral folytatott levelezésében erre nincs utalás. Egy 1921-es levél megerősíti Ojansuu magyar nyelvtudását. Ebben ugyanis Bán arra kéri Ojansuut, hogy egy Magyarországról szóló szövegét fordítsa le magyarról finnre a Helsingin Sanomat vagy az Uusi Suomi című napilapok számára. Az Ojansuu magyar nyelvtudására vonatkozó információ egyben azt is jelenti, hogy a Helsinki Egyetemen gyakorlatilag 1893-tól 1926-ig folyamatosan magyarul tudó, a magyar kultúrát ismerő – és ha kell népszerűsítő – személy töltötte be a finn nyelv és irodalom professzori székét.

Ami a levelekben érintett témákat illeti, egyszerre szakmaiak és magánélettel kapcsolatosak. Bán elsődleges célja az információszerzés, adatok gyűjtése saját munkáihoz, ugyanakkor beszámol a már elvégzett munkáiról, megjelent köteteiről és jövőbeli terveiről is. De ír az eljegyzéséről, a menyasszonyáról elég részletesen is, majd a második levelet Ojansuu házassági terveiről írási érdeklődéssel zárja.

A levelek kettejük kulturális cseréjének és lobbitevékenységüknek a lenyomatai. Információcserével éppúgy találkozunk, mint kölcsönös könyv- és laprendelésekkel. Ojansuu magyarországi látogatása alkalmával megismerkedett a magyar akadémiai élet vezető személyiségeivel, különösen a Kruzsok (Bánnál: gruzsok) csoporttal. A név az orosz *krug* (kör) szó kicsinyítő képzős alakja, a magyar altajista nyelvészek asztaltársaságát jelöli, egy olyan szellemi központot, melyet még Budenz József alapított az 1860-as években. A társaság tagjainak munkájáról, hogylétéről Bán folyamatosan beszámol leveleiben Ojansuunak. Lapszerkesztőként folyóiratokban publikáló írókról levelezik, vagy saját cikkeinek, tanulmányainak elhelyezéséről finn lapokban.

A finnugor kultúrkongresszusok szervezési munkálatait illetően az utazás szervezéséhez kér folyamatosan tanácsot és segítséget. Ojansuu személyesen segít, vagy saját kapcsolathálóját felhasználva ajánl szakértőket Bán problémáinak megoldásához.

Ebből a szempontból a legizgalmasabb Bán 1922. szeptember 6-án kelt finn nyelvű levele, melyben arról értesíti Ojansuut, hogy a magyar kormány képzőművészeti kiállítás szervezését tervezi Finnország és Észtország több városában. A kiállítás szervezőbizottságának titkára Bán Aladár. A nagyszabású kiállítás része három vetített képes előadás is a magyar festészetről, szobrászatról és építészetről. Ojansuutól konkrét tanácsokat kér a helyszínre vonatkozólag, valamint a finn szervezőbizottságba felkérendő személyek kérdésében is hozzá fordul Bán.¹⁸ Két hónappal később, novemberben Bán már Helsinkiben, a Hotel Kämpben¹⁹ tartózkodik, és onnan szervezi a tervekhez képest még nagyszabásúbb kiállítást. Helsinki és Turku mellett Poriba, Tamperébe is elutaztatták az anyagot. A kiállításról a *Barátok, rokonok* című kötetben a következőket olvashatjuk:

„A magyar kortárs művészet első kiállítása Finnországban a magyar képzőművészet értékes és hivatalos bemutatása volt, melyet mindkét ország kormánya támogatott, és ez külsőségekben is megmutatkozott. A szervezés élén a magyar nagykövet állt. A kiállítást a Stenman-palotában állították fel, amelyet akkoriban a skandináv országok legnagyobb magán képzőművészeti szalonjának tartottak. Sok helyre volt szükség, hiszen nyolcvan festő és húsz szobrász művét, többek között Csók István, Edvi Illés Aladár, Fényes Adolf, Körösfői Kriesch Aladár, Mednyánszky László, Nagy Sándor, Vaszary János és Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotásait mutatták be. Ez a ki-

18 A levél hátoldalán ceruzával Ojansuu autográf javaslatai a szervezőbizottságba.

19 Az esemény és a szervező fontosságát és kiemelt voltát mutatja, hogy Bán itt lakhatott. A Hotel Kämp ma (is) Helsinki egyik legdrágább szállodája.

állítás a Finnországban addig rendezett egyik legnagyobb külföldi képzőművészeti kiállítás volt. Megnyitója a fiatal finn köztársaságban addig még sohasem látott ünnepi keretek között zajlott, hiszen a védnökként működött államelnökön kívül a kormány sok magas rangú vezetője is jelen volt. A közönségsiker minden várakozást felülmúlt. A három hétre tervezett kiállítást a nagy látogatottság miatt esténként is nyitva kellett tartani. A kiállítás szervezői közé tartozott dr. Bán Aladár, aki finn nyelvű előadásokat tartott Helsinkiben a magyar művészetről”.²⁰

Bán képviselte Magyarországot az 1923-as észtországi kiállításon is. A tallinni nemzeti színházban pedig a Petőfi-centenárium okán külön előadást tartott a költőről.

A levelezésnek Ojansuu korai halála vetett véget. A Finn Irodalmi Társaság levéltárában fellelhető levelek nem utalnak arra, hogy Ojansuu helyét valaki átvette volna, hogy lett volna valaki más, akivel Bán egyszerre tudott szakmai és személyes ügyben levelezni.

KÖVETKEZTETÉSEK

Bán Aladár levelezése ugyanazokkal jellemzőkkel bír, mint az eddig már publikált levelezések magyar és finn személyek között. A levelezőpartnerek a nyelvrokonság iránti érdeklődésnek tulajdoníthatóan ismerkedtek meg egymással, egymás nyelvét meglehetősen jól értik, esetleg írnak és beszélnek a levelezőtárs nyelvén. Bán és Ojansuu kapcsolata abban is hasonlít a Szinnyi–Jalava vagy a Vikár–Setälä közöttire, hogy itt nem finnugor nyelvészek állnak levelező viszonyban, ami a levelek tematikájában azt eredményezi, hogy nyelvészetén kívül eső témákkal foglalkoznak, többnyire kulturális kérdésekkel, valamint a szakmai ügyek mellett magánéleti problémákat is érintenek.

Bán esetében még hozzátehetjük, hogy a személyes szorosan összekapcsolódik a hivatalossal. A magyar kormány képviseletében és megbízásából sokszor jár északon, Finnországban összesen nyolc alkalommal. Úgy vélem, ez a tény is azt mutatja, hogy Bán finn kapcsolatai erősek voltak. Legalább olyan erősek, mint Vikár Béla finn kapcsolatai. Összehasonlításképpen: Vikár háromszor járt Finnországban, először önköltségen, másodszor a Kultuszminisztérium megbízásából, harmadszor a Kalevala

20 REITALA Aimo: *Magyar képzőművészet Finnországban = Barátok, rokonok*. Szerk. HEIKKILÄ Päivi–KARIG Sára. Európa, Bp., 1984. 224.

Társaság hivatalos vendégeként. A különbség kettejük között inkább kapcsolataik természetében, jellegében mutatkozik meg.

Azzal a feltételezéssel kezdtem e tanulmányt, hogy Bán Aladár neve többnyire a hivatalos, intézményesült kapcsolatokban bukkan fel. Mivel több alkalommal is a magyar kormányt képviselte finnországi útjain, személye kevésbé volt releváns, és az általa végzett háttér munka sem kapott nagy(obb) nyilvánosságot. Mindez beigazolódn látszik, de a képet árnyalja az a tény, hogy Bán munkásságának ideje a XX. század első felére esik. Ehhez a korszakhoz, különösen a két világháború közötti időszakhoz a második világháború utáni viszonyulásban az elhallgatás dominált. A Turáni Társaságban betöltött szerepe vagy a Turán folyóirat szerkesztőjeként végzett munkája különösen háttérbe szorult, elfelejtődött pontosan a társaság és a lap politikai ellehetetlenülése miatt. Ugyanerre a sorsra jutottak a finnugor kultúrkongresszusok is, amelyek szervezésében Bánnak fontos feladat jutott.

A tanulmány mottójául választott idézet, mely a magyar–finn levelezések anyagának publikálását sürgeti, különösen aktuális esetünkben. Amellett, hogy a levelek tovább árnyalják majd Bán szerepét, és új információkkal fognak szolgálni, felkutatásukkal tartozunk nemcsak Bán Aladárnak, hanem a két világháború közötti magyar–finn kapcsolatoknak is.

ALADÁR BÁN'S FINNISH CORRESPONDENCE. CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE FINNISH-HUNGARIAN CULTURAL RELATIONS

Keywords: Aladár Bán, Finnish-Hungarian cultural relations, Finno-Ugric cultural congresses, history of relations

In my paper I examine the role of Aladár Bán (1871–1961) in the Finnish-Hungarian cultural relations. The study also addresses the reception of the history of relations from the early twentieth century, as it has influenced how Bán's role has been studied so far. Examining Aladár Bán's correspondence, the study focuses on correlations that lead to new insights and informations regarding Bán's role in these relations. Compared to Béla Vikár's work, the study concludes that Bán mostly played a role in the official relations and therefore he is less prominent in the works about the history of the Finnish-Hungarian cultural relations.

CORRESPONDENȚA FINLANDEZĂ A LUI ALADÁR BÁN. CONTRIBUȚII LA ISTORIA RELAȚIILOR CULTURALE MAGHIARO-FINLANDEZE

Cuvinte-cheie: *Aladár Bán, relații culturale maghiaro-finlandeze, congrese culturale fino-ugrice, istoria relațiilor*

În studiul meu examinez rolul lui Aladár Bán (1871-1961) în relațiile culturale maghiaro-finlandeze. Studiul abordează de asemenea, recepția istoriei relațiilor de la începutul secolului XX., deoarece aceasta a influențat a influențat modul în care rolul lui Bán a fost studiat până acum. Analizând corespondența lui Aladár Bán, studiul se concentrează pe corelații care oferă noi informații și perspective cu privire la rolul lui Bán în aceste relații culturale. Față de activitatea lui Béla Vikár, se ajunge la concluzia că în cea mai mare parte Bán a jucat un rol în relațiile oficiale și, prin urmare, el este mai puțin remarcat în lucrările despre istoria relațiilor maghiaro-finlandeze.